

nem írok *népdalt*, mert az eredeti gyűjtemény elég jelentős része (több, mint 1/3-a) közismert, közszájon élő ún. „*közköltészeti*” alkotás volt, nem is beszélve az *Íróktúl* című fejezet verseiről. A fenti tematikus csoportosítás egyébként jól mutatja, hogy nemcsak a lírai dalok, hanem az epikus balladák, vallásos népelemek, lakodalmi versek is helyet kaptak a *Népdalok és mondák* kötetekben.

A szép kiadású, megnyerő külsejű válogatás egyik fontos újítása az, hogy 960 szólást és közmondást is tartalmaz a tárgyszavak betűrendjében és az eredeti, 1851-es kiadás szerkesztői jegyzeteivel, köztük jó néhány olyat is,

amelyet T. Erdélyi Ilona a családi archívumból bocsátott Demjénné Kovács Erna rendelkezésére. A kiadvány másik értéknövelő újdonsága T. Erdélyi Ilona lényegre törő összefoglalása a kötet elején (*Életmű és személyiség. Erdélyi János, 1814–1868*). Ez a bevezető tanulmány rövid – a családi kötelek ellenére is objektivitásra törő – summája a parasztsorból kinőtt, sokoldalú, a szó valódi értelmében európai látókörű és igényű tudóssá vált Erdélyi János életpályájának. Az unoka a kortársi vallomások segítségével (Vachot Imre, Arany János) árnyalt és megnyerő képet rajzolt Erdélyi emberi személyiségéről. (A monografikus igényű pályakép T. Erdélyi Ilona tollából 2015-ben jelent meg a pozsonyi Kalligram Kiadónál.)

A kötet másik információgazdag tanulmánya a szerkesztő Demjénné Kovács Erna történeti visszapillantása Erdélyi János népköltészeti gyűjteményeiről és a népköltészetéről, közmondásokról vallott felfogásáról. Mindenkinek illő és érdemes tudni, hogy a folklór, a szellemi néphagyományok, s benne a népköltészet gyűjtése és kiadása a

XIX. században még hazafias feladatvállalás volt. A népköltészet gyűjtése és kiadása a magyar kultúra területén végzett közmunkának számított. A tájszavak, régies kifejezések magyarázata, az ABC-rendbe szedett dalkezdősorok mutatója, a mondák és mesék első megjelenésének helyei, a kiadásban szereplő 960 közmondás értelmező/magyarázó jegyzeteire történő utalások zárják a válogatást.

Végezetül: bár a válogatás megjelentetését nemcsak a Nagykapos és Vidéke Társulás, hanem a Nemzetstratégiai Intézet is szorgalmazta, támogatta (eredetileg az 1846-os kiadvány 170. évfordulójára, a 2016-os ún. Erdélyi Emlékév keretében), nem hallgathatom el hiányérzetemet, azt a tényt, hogy még a kötet születésénél bábáskodó kutatók sem tudják, hol, kinél lehet hozzájutni a példányokhoz. Pedig ott lenne a helye az egyetemi tanszékek, középiskolák, művelődési házak könyvtáraiban, hiszen – mint cseppben a tenger – a népdal/népmeze/közmondás fogalom 200 évvel ezelőtti jelentését mutatja meg, ezért tehát a XIX. századi népies irodalom- és folklórsztétika „alampművének” tekinthető.

(„...a népek ajkáról eltanulva...” Válogatta Erdélyi János népköltészi gyűjteményéből. Válogatta, összeállította és sajtó alá rendezte: *Demjénné Kovács Erna*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet–Nagykapos és Vidéke Társulás, Budapest–Nagykapos, 2017. 315 oldal)

Küllös Imola

FELVIDÉKI BÁNYAVÁROSOK SZAKRÁLIS KINCSEI

A középkori Magyarország arany-, ezüst- és színesércbányászata Európában kiemelkedő jelentőségű volt. Az Árpád-kor végén, a XIII. század második felében az európai aranytermelés négyötödét (mintegy ezer kg/év), az ezüsttermelésnek pedig több mint egynegyedét (tízezer kg/év) a Magyar Királyság adta.

Árpád-házi királyaink elsősorban német földről hívtak tapasztalt bányászokat az országba, akik létrehozták az első bányatelepeket. A hospesekkel benépesített bányatelepeket uralkodóink hamarosan városi rangra emelték, és kiváltságokkal látták el. A tatárjárás után, 1245-ben kapott városi privilégiumokat Selmecebánya, 1255-ben Besztercebánya, 1264-ben Gölnicbánya, 1271-ben Igló.

A bányavárosok mentesültek a vám, a tized, a harmincad alól, szabadon választhaták meg bíráikat, szenátoraikat, papjaikat. Az uralkodó zászlaja alatt teljesítettek katonai szolgálatot, és közvetlenül a királynak adóztak. A nemesércbányászat az Árpád-korban királyi jog volt, az egyik legfontosabb uralkodói jövedelemforrás. A bányavárosok polgárai bányaművelési monopóliumot kaptak, és a kitermelt érc után járadékot, ún. *urburát* fizettek a királynak. Később a bányákkal is rendelkező földterületek eladományozásával egyházi személyek és földesurak is kaphattak bányászati jogosultságot.

Károly Róbert az egyházi vagy világi földbirtokosokat is érdekeltté tette az ércek kutatásában és kitermelésében, ők kapták meg a befizetett *urbura* egy részét. Az Anjou királyok idején így tovább fejlődött a bányászat, az aranyérc-kitermelésünk több mint kétszeresére nőtt. A bányavárosok is egyre gazdagodtak, 1328-ban szabad királyi városi rangot kapott Körmöcbánya is, ahol pénzverdét létesítettek, és a híres körmöci aranyforintot verték.

A bányavárosok érdekeik védelmében a XIV–XV. századtól kezdve szövetségre léptek. A Felvidéken így két bányászati körzet jött létre. A Garam folyó bányavidékén lévő hat alsó-magyarországi bányaváros 1388-ban kötött szövetséget. Az alsó-magyarországi bányavárosok rangsor szerint a következők voltak: Körmöcbánya, Selmecebánya, Újbánya, Bakabánya, Besztercebánya, Libetbánya és 1442-től a Selmecebányától különvált Bélabánya. A Gömör–Szepesi-érchegységben található hét ún. felső-ma-

gyarországi bányaváros 1487-ben létesített gazdasági szövetséget. Ezek a városok Gölnicbánya, Szomolnok, Jászó, Rozsnyó, Igló, Rudabánya és Telkibánya voltak. Köztük nemcsak királyi bányavárosok voltak, hanem mindvégig földesúri függőségben lévő városok is, ilyen volt például Rozsnyó, Jászó és a szövetségben nem szereplő Csetnek.

A bányavárosokban már a XII. század végén felépültek az első román stílusú templomok, melyeket azután a következő évszázadokban a gótika ízlésében építették át, bővítették, díszítették, tükrözve a bányavárosok gazdagságát, jelentőségét.

Ezeket a középkori templomokat mutatja be a Kovács László és Görfői Jenő felvidéki szerzőpáros, képekkel gazdagon illusztrált könyvében. A szerzők a trianoni békediktátum során Csehszlovákiához került, jelenleg Szlovákiában lévő 12 bányaváros közül tíznek mutatják be a templomát, ugyanis az alsó-magyarországi bányavárosok közül Libetbányának, a felső-magyarországi bányavárosok közül pedig Szomolnoknak és Jászónak nem maradt meg a középkori temploma. Helyettük Csetnek evangélikus temploma került be a könyvbe.

Az egyes templomokat egy rövid, egy oldalba sűrített építéstörténeti, művészettörténeti leírás mutatja be, majd tíz-húsz oldal képanyag következik, a templom külső és belső részleteinek megismertetésére. Egyedül a bélabányai Szent János-plébániatemplomhoz kapcsolódik rövidebb képsorozat, mert itt belső képek nem készültek. Ez a legrégebbi istenhajlék, melyet 1243-ban szenteltek fel, alig egy évvel a tatárjárás után. A templom falai ma is őrzik a romanika korának stílusjegyeit, bár az 1590-es években késő gótikus stílusban jelentősen átalakították.

A második legrégebbi plébániatemplomot Besztercebányán építették, s 1255-ben Szűz Mária tiszteletére szentelték. A XV. században ezt is késő gótikus stílusban alakították át, így láthatjuk napjainkban is. Belsejét viszont nem kerülhette el a barokk kor átalakító hulláma.

Több más templomnak is volt Árpád-kori előzménye, amit általában lebontottak és helyére emelték az új, ma is álló templomot.

A bemutatott bányavárosi templomok közül a selmecbányai Szent Katalin-templom épült a legkésőbb, 1488–1500 között, pompás gótikus hálás csillagboltozattal, a boltozat gyámkövein gazdagon faragott, festett konzolszobrokkal, kőfaragásos keresztelőmedencével, fából faragott Madonnaszoborral. A hajó északi falán egy monumentális *Utolsó ítélet* falkép látható, mely sajnos elég rossz állapotban van.

Gótikus falképeket találunk Besztercebányán és Iglón is, de a leggazdagabb falképes templom a csetneki Szűz Mária-templom. A Nagy Lajos és Zsigmond királyok korában festett falképek közt láthatjuk a Passió-ciklus nyolc jelenetét, Szűz Mária és Jézus életéből vett képeket, de felfedezhetjük a magyar szent királyokat is. A három magyar szent király, István, Imre és László alakja megjelenik Besztercebánya konzolszobrain és freskóin is.

A szentábrázolások között legtöbb helyen találkozunk Szent Borbálával, a bányászok védőszentjével, de Alexandriai Szent Katalin ókeresztény vértanú is igen népszerű e vidéken. Selmecbánya és Körmöcbánya templomát az ő tiszteletére szentelték, de oltára van Iglón, s megtalálható szobra a bakabányai Szűz Mária-oltáron is.

Ha valakit a késő gótikus szárnyasoltárok nyűgöznek le, annak feltétlenül el kell látogatnia Bakabányára. Ebben az alig ismert egykori Hont megyei bányavároskában, a plébániatemplomban öt csodálatos szárnyasoltárt lehet látni. A Szűz Mária-oltár a legrégebbi, 1470 körül készült, a többi a kö-

vetkező két évtizedben. A templom főhajóját 1506-ban gazdag hálóboltozattal fedték, ami a selmecbányai Szent Katalin-templom mennyezetéhez hasonló. Bakabánya nem tartozott a leggazdagabb bányavárosok sorába, a polgárai mégis rengeteget áldoztak a művészetek oltárán, s bőkezűen támogatták templomuk szépítését. Az itt dolgozó művészek alkotásai megbízható képet adnak a hazai gótikus művészet színvonaláról. Más városokban még monumentálisabb főoltárok épültek, Besztercebányán például a lőcseinél is méretesebb főoltárt emeltek, de ez az alkotás tíz másik oltárral együtt sajnos elpusztult, amikor 1760-ban tűzvész pusztított a templomban.

A táblaképek közül kiemelkedik a rozsnői Mettercia-kép 1513-ból. A Szent Annát, Szűz Máriát és a kisdéd Jézust ábrázoló kép háttérében a bányászati munkaműveleteket ábrázolták, a bánya kimérésétől az érc elszállításáig. Ez a korabeli bányászat egyik legrégebbi grafikus ábrázolása.

A gótika csodálatos kincsei, mérműves ablakok, faragott portálék, bordás hálóboltozatok, oszlopfők, zárókövek, díszes szent-ségházak, ülőfülkék, alakos kőfaragványok, domborművek, faszobrok, festett táblákkal és faragott szobrokkal díszített szárnyasoltárok, falfreskók, oltárképek tűnnek fel a könyv képein.

A mű a felvidéki középkori templomépítéssel kincseit mutatja be, s egyúttal kedvet ébreszt ahhoz, hogy minél többen menjünk útra és keressük fel ezeket a műemlék templomokat.

Elismerve és hangsúlyozva a könyv értékeit, nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a kiadvány néhány képe homályos, életlen, gyenge minőségű. A mai fotótechnika és képfeldolgozás lehetőségeit ismerve ez bizony eléggé lerontja a képes album látványvilágának élvezhetőségét.

(Kovács László–Görföl Jenő: A felvidéki bányavárosok középkori templomai. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2018. 152 oldal)

Udvarhelyi Nándor